

SIMONKAY MÁRTON

LEVÉLTÁR-PEDAGÓGIA MA ÉS HOLNAP

Ha manapság megkérdezzük valakit az utcán,¹ hogy mivel is foglalkoznak egy levéltárban, egyáltalán nem egyedi eset, hogy a levéltárat a posta valamelyik fiókintézményével, vagy egy különleges gyűjtőkörű biológiai gyűjteménnyel, netán kísérleti laboratóriummal azonosítják.² Ennek a képek a megváltoztatásáért, és ezen keresztül a levéltár és a levéltáros szakma fennmaradásáért sokat tehet egy viszonylag fiatal, a levéltárügy szempontjából első pillantásra talán másodlagosnak tűnő tudományág: a levéltárpedagógia.

Ahogy a szó alakja mutatja a levéltár-pedagógia két tudomány, a levéltártan és a pedagógia határterületén jött létre. E rész tudomány igen rövid múltra tekint vissza Magyarországon, ezért definíciójához először a levéltártan és a pedagógia alapvető kézikönyvei nyújtanak segítséget. Sajnos a kifejezés sem a vaskos *Levéltári kézikönyv*ben, sem a közel hasonlóan hosszú *Didaktikában* nem szerepel.³

A 'levéltár-pedagógia' mint kifejezés hazánkban a nyilvánosság előtt először 1976. november 9-én hangzott el, *A történelemtanítás és levéltár* címmel rendezett konferencián, Kaposváron.⁴ Ide – *Kanyar József* akkori somogyi levéltár-igazgató, a kezdeményezés egyik vezéralakja értelmezésében – leginkább a levéltárak és iskolák együttműködése tartozott,⁵ amely főleg a helytörténet oktatása és népszerűsítése kapcsán jött létre. A rendszerváltozás előtt a fogalom definiálására és módszertan megalkotására tudomásunk szerint nem került sor,⁶ fölmerült azonban az igény – a múzeumpedagógusok mintájára – levéltár-pedagógus szakemberek képzésére.⁷ Közel negyven év után, a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2013. évi vándorgyűlésén új, „ízlelendő” fogalomként kerül elő hazai vonatkozásban a levéltár-pedagógia, amely „mögötti tartalom még rop-pant homályos, nem történt meg az elméleti alapvetés, nem ismert a fogalom egzakt definíciója.”⁸ A következő évben, 2014-ben rendezett Közművelődési Kerekasztalon

¹ Dolgozatom alapját 2015-ben írt történelemtanári szakdolgozatom képezi. Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Reisz T. Csabának (MNL OL), valamint konzulenseimnek, Németh Ildikónak (MNL GYMSM SL) és Ólmosi Zoltánnak (MNL).

² TOMA, 1997. 96.; PINTÉR 2006. 65.

³ KÖRMENDY, 2009.; FALUS, 2007.

⁴ KANYAR, 1977b. 241.

⁵ L. Kanyar József, a Somogy Megyei Levéltár korabeli igazgatójának összefoglalóját az iskola-levéltárosi és a levéltár-pedagógusi kezdeményezésről. (KANYAR, 1977a. 10.)

⁶ A módszertan kidolgozatlanságát említi pl. LEBLANCÉ, 1972. 70.

⁷ Gyapay Gábor, a budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimnázium történelem-tanárának hozzászólása. (KANYAR, 1977b. 242.)

⁸ 2013. június 17–19., Esztergom. BOROSS–HERMANN–SOMFAI, 2013. 89–90

azonban kétféle értelmezés is elhangzott. *Apáti Anna Zita* levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár) a múzeumpedagógiát tekintve kiinduló pontnak, a levéltár-pedagógiát a következőképpen határozta meg: „történeti forrásokra alapozva ismerteti az adott korszakot, komolyan véve a tudás és ismeretterjesztés fogalmát, egy olyan kreatív, a már megszerzett tudásra és logikára építő szellemi munkát jelent, amelynek a célja a minőségi idő felhasználása megfelelő irányítással.”⁹ *Németh Ildikó*, a MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárának munkatársa ennél rövidebb definíciót mondott: „a pedagógia módszereivel a levéltár berkeiben.”¹⁰ E két magyarázat ellenére a rendezvény valódi definícióalkotás nélkül zárult.¹¹

A pontos meghatározáshoz a már korábban említett *múzeumpedagógia* fogalmát kell körüljárni. Ez azért fontos, mivel a múzeum – a levéltárhoz, a könyvtárhoz, a kép- és a hangarchívumhoz hasonlóan – a közgyűjtemények körébe tartozik,¹² a levéltárénál jóval nagyobb a társadalmi beágyazottsága, a hozzá köthető pedagógia pedig rendelkezik intézményi múlttal. A múzeumpedagógia talán legelfogadottabb, kurrens megfogalmazása így szól: „az iskolán kívüli ismeretszerzés, ismeretközvetítés sajátos, múzeumban megvalósuló formájával foglalkozó pedagógiai elmélet és gyakorlat; a múzeum gyűjteményi anyaga, kiállításai, az ott folyó kutatómunka és a múzeum látogatói közötti közvetítőtevékenység azon területe, amely a gyermek- és ifjúsági korosztállyal foglalkozik.”¹³ E definíció meghatározza a tevékenységet, a közvetítőket és a célközönséget.

Az eddig előkerült három meghatározás-kísérlet közül ez utóbbi szolgál a legtöbb haszonnal, hiszen nem csupán lehetséges, hanem általánosan érvényes tulajdonságokat említ; egy nagyobb halmaz részeként pontosan lehatárolja a múzeumpedagógia fogalmát. (Esetünkben a 'rész' lehatárolása a korosztály meghatározása, létezik ugyanis muzeoandragógia és -gerontagógia is.)¹⁴ Ez alapján a levéltár-pedagógia a következőképpen is meghatározható: *a levéltár (irat)anyaga, kutatómunkája, valamint látogatói közötti közvetítőtevékenység azon területe, amely a gyermek- és ifjúsági korosztály oktatásával, nevelésével foglalkozik.*

Ennek alapján nem tekinthetjük a levéltár-pedagógia körébe tartozónak a felnőttek levéltár-látogatását, az egyetemisták szakmai gyakorlatát, de beleérthetjük mindazon foglalkozásokat (oktató-nevelő közvetítő tevékenységet), amelyeket a közoktatásban résztvevő fiatalok számára tartanak a levéltárban őrzött anyaggal vagy a levéltári kutatómunkával kapcsolatosan, függetlenül a helyszíntől (nem feltétlenül a levéltárban zajlik!) és a foglalkozást vezető személy kilététől (levéltáros, pedagógus, bárki más). A levéltári anyagnál elsődleges a (szűkebb értelemben vett) irat szerepe, de ennek kizáró-

⁹ GARADNAI, 2014. 87.

¹⁰ GARADNAI, 2014. 88.

¹¹ GARADNAI, 2014. 90.

¹² 1997:CXL. tv. 1. melléklet o) pont.

¹³ PALOTAINÉ, 2003. 11., idézi TAKÁCS, 2013. 49. A múzeum- és levéltár-pedagógia összekapcsolása esetünkben nem egy közgyűjteményi „versenyt” jelent az eltérő funkciójú intézmények között, hanem sokkal inkább a jó gyakorlatok keresését.

¹⁴ TAKÁCS, 2013. 49. Megjegyzést érdemel, hogy a ma hazánkban folyó levéltár-pedagógiai tevékenység jelentős része nem az ifjúsággal, hanem a „régebb óta fiatalokkal” foglalkozik, így bizvást beszélhetünk levéltár-andragógiáról és -gerontagógiáról is.

lagossá tételével figyelmen kívül hagyjuk pl. a pecséteket,¹⁵ amelyek levéltár-pedagógiai szempontból már önmagukban is érdekesek lehetnek.

Ez mind szép és jó, mondhatnánk, de mégis, mi értelme, mi haszna van a levéltár-pedagógiának a levéltár számára? Igen sok! Ennek áttekintéséhez vegyük át először a magyar levéltárügy által ismert külföldi példákat!¹⁶ A hazai levéltárosok főleg nyugat-európai (angol, francia, német, olasz) tanulmányútjaik vagy külföldi szakfolyóiratok áttekintése során gyűjtöttek az élményeket, többek között a levéltár-pedagógiával kapcsolatban is – sajnos csak szórványosan, időszakonként eltérő gyakorisággal publikáltak csak ilyen témájú cikkeket.

Az évtizedekkel korábbi angliai tanulmányutakról szóló beszámolókból kitűnik, hogy a levéltárnak legtöbbször volt egy, kifejezetten a kapcsolattartással foglalkozó munkatársa. A kutatótermi felügyelő is segítette a munkát, a kiskorúak is kutathattak –, a tanároknak pedig általában utazási költséget, napidíjat biztosított a munkáltató a levéltári ott-tartózkodás idejére – legyen szó akár saját kutatásról is.¹⁷ A XXI. században pedig az angolszász nemzeti levéltárak (pl. ausztrál, kanadai, egyesült királyságbeli) már honlapjukon kínálnak korosztályonkénti oktatási csomagokat a potenciális érdeklődőknek: tanároknak, egyetemistáknak és középiskolai diákoknak.¹⁸ Az Egyesült Királyságban az élen járnak a levéltár-látogatások életkorhoz, de a tantervhez való igazításában is, az úgynevezett „key stage”-eken (kulcsfontosságú életszakaszok megjelölésén) keresztül, a tanulás lehetőségét immár virtuális osztálytermekben is biztosítva.¹⁹

Talán a francia példa a legérdekesebb módszertani szempontból: először a városok „kulturális ellátására” összepontosítottak, az angliai esethez hasonlóan főállású munkatársakkal, a nemzeti tantervben is rögzített módon, gyakran egy-egy történelem–földrajz szakos tanár levéltári órák tartására szóló megbízásával. A levéltárak által kiírt tanulmányi versenyeken való jó szereplés esetenként a történettudományba való belépés lehetőségét kínálta, elnyerhető külföldi tanulmányutak révén.²⁰ Később a vidéki, falusias területek bevonására kitalálták az „archivobuszt”, amely a múzeumi buszok mintájára, kamara-kiállításokként járta az adott megyét – kicsit hasonlóan Erdész Ádám Békés megyei „roadshow”-jához.²¹ Talán a franciáknál merült föl először, hogy a diákok „állítsanak elő” középkori pecséteket negatív kiöntőformák segítségével, pl. gipszből.²² A társadalom és a levéltárak széles körű kapcsolatát mutatja, hogy az 1980-as évek végén a párizsi *Archives nationales* évi kutató- és látogatószáma meghaladta a 100 ezer főt.²³

¹⁵ A hatályos jogszabály tágabban értelmezi az irat fogalmát, a pecsét is beletartozhat, vö. 1995:LXVI. tv.

¹⁶ A levéltár-pedagógia hazai előzményeiről bővebben: SIMONKAY 2017. Jelen válogatásunk alapját az országos levéltári folyóiratokban megjelent írások adják.

¹⁷ IVÁNYI, 1965. 310–318.

¹⁸ KATONA–KÖRMENDY–KEREKES–LAKATOS, 2005. 17.

¹⁹ CSOMBOR, 2014. 57–59.

²⁰ BÉLAY, 1972. 111–113. Szintén a francia kapcsolatokhoz: PINTÉR 2006.

²¹ A francia példa: KÖRMENDY 1987. 67–68., JANCÓS 1987. 74.; a Békés megyei: ERDÉSZ 2013. 75.

²² BERTÉNYI, 1985. 275–276., a lehetséges alkalmazás felvetése a MOL számára: 278.

²³ JANCÓS, 1987. 74.

A németeknél módszertani gyűjteményként mintáértékű a főleg a levéltáros szakma összefogásával létrejött archivpaedagogien.de honlap. Emellett mind német, mind olasz nyelvterületen találkozhatunk – nem csak középiskolásoknak szóló – helytörténeti szemináriumokkal, de szó esik a Levéltári Szemle hasábjain a dániai Nemzeti Levéltár működéséről is – ezek azonban módszertani szempontból az eddig elmondottakhoz nem tesznek hozzá.²⁴

Az ezredfordulón még problémát jelentett a levéltári tudományos és közművelődési tevékenység beillesztése jogi szabályozó dokumentumokba,²⁵ de szakmai körökben viszonylag gyorsan a figyelem középpontjába került a levéltár önreprezentációja.

Ez egyrészt konkrétumokat jelentett (oktatóvideók, levéltári honlap készítése, kiadványok, kiállítások összeállítása, levéltári anyagok digitalizálása).²⁶ A levéltárosok között teret nyert a gondolat, hogy a levéltárak számára kitörési lehetőség a „skatulyából” az informatika, néhányan már-már alapfunkcióként tekintettek rá, holott a digitális világba való belépés csupán *eszköz* a levéltárak munkájához, nem pedig cél.²⁷

A másik kérdéskör az elméletet jelentette: milyen legyen a jövő levéltára, kiemelten a közművelődés szempontjából? Erre érkezett válaszként először az *ismeretterjesztő levéltár* koncepciója, majd 2005-től a *nyitott* vagy *szolgáltató levéltáré*, amelyet mára a szakma vezetői döntő többségükben elfogadtak.²⁸ Tehát ezentúl a levéltár, mint a társadalom részéről megjelölő igényeket kiszolgáló intézmény tűnik föl.

A szolgáltató levéltár koncepciójának lényege a levéltári (tömeg)kommunikáció és -reprezentáció radikális megváltoztatása. Ennek eszköze egyrészt az informatika és a világháló, másrészt egyes kiemelt, a nagyközönség számára is meghirdetett, nyilvános események a levéltár szervezésében, illetve részvételével. A felmerülő igények kiszolgálását hatalmas háttérmunkának kell megelőznie: ez kiterjed a levéltári munka hagyományos területeire – az iratrendezésre és a segédletkészítésre – ugyanúgy, mint az információközvetítés megújítására – pl. kutatószolgálat, PR, marketing – és a „levéltáros-tudás” továbbképzések révén való megújítására.²⁹ Ennek több következménye is van a levéltár-pedagógia szempontjából. Egyrészt, fontossá válik az *igények felmérése*. Ez tágan értelmezve egyfajta korosztályos behatárolást jelent, bár a mai gyakorlatban vannak óvodásoknak és alsó tagozatosoknak szánt programok,³⁰ mégis úgy tűnik, s ebben egyetértenek a levéltárak, hogy a legfontosabb célcsoport a 10–18 év közötti korosztály. Az addigra már meglévő verbális és íráskészségek, valamint absztraháló készségek okán elsősorban rájuk érdemes oktatócsomagokat tervezni.³¹ A második lépés a *partnerintézmények* (ha vannak) *igényeinek* begyűjtése, *adaptálása a levéltárhoz*; ennek szép pél-

²⁴ ÉRSZEGI, 1987. 80., TOMA, 1997. 99.

²⁵ TAKÁCS–Á. VARGA, 2000. 8.

²⁶ Oktatóvideók, kiadványok, kiállítások: CSEH–KÖRMENDY–NÉMETH–RÁDI–REISZ T., 2001. 14–15.; levéltári honlap: KATONA–KÖRMENDY–KEREKES–LAKATOS, 2005. 17–18.; digitalizálás: KÜNSTLER, 2005. 17.

²⁷ EMBER, 1989. 182–183., KÖRMENDY, 1996. 43.

²⁸ Ismeretterjesztő levéltár: CSEH–KÖRMENDY–NÉMETH–RÁDI–REISZ T., 2001. 14.; szolgáltató levéltár: KÜNSTLER, 2005. 5–6. és Koncepció OKM 2007; a koncepció bevetté válásáról I. GARADNAI, 2014.

²⁹ *Szolgáltató levéltár*, 2009.

³⁰ Pl. Szolnok: BATALKA, 2011. 77., Veszprém: GARADNAI, 2014. 85.

³¹ FÜLÖP–MÁKOS–SZABÓNÉ, 2013. 55–56., GARADNAI, 2014. 90.

dáját láthattuk Budapest Főváros Levéltárában (BFL), ahol kétéves ciklusban kétszer is meginterjúvolták a programban részt vevő hét iskola tanárait, majd a kidolgozott nyolc programcsomagot legalább ötféle módon adaptálták a pedagógusokkal együttműködve, az egyes csoportok előre megbeszélt kérései szerint.³²

Más szempontból közelítve, a levéltárnak valami olyasmit kell mutatni az érdeklődők (tanárok!), de különösen a gyerekek felé, ami *egyedi* és *vonzó*. Ennek első lépése a levéltári szaktudás eljuttatása olyan helyre, ahol „emberek is járnak”, ha „a látogató nem megy a levéltárba, majd a levéltár megy a látogatóhoz” alapon. Az Országos Levéltár – kezdetben Reisz T. Csaba és Trostovszky Gabriella vezetésével – 2007-től vett részt a Múzeumkertben rendezett Múzeumi Majálison, megjelent a Múzeumok Őszi Fesztiválján (Budapest Főváros Levéltárával és a Magyar Levéltárosok Egyesületével együtt), s elkezdte a Levéltári Éjszaka programsorozatot, rajzversenyt indítottak gyerekeknek szponzori támogatással, és így tovább. Valóban látszott, hogy részben ugyan a gyerekeken keresztül, de a felnőtteket is be lehet vonzani a levéltárba, amire azért is szükség van, mert a hagyományos módokon, a „levéltári elefántcsont-toronyban” várva többé nem lehet bővíteni a látogatók fogadását – s ezzel biztosítani a levéltár hosszú távú jövőjét.³³

Mit jelent *vonzónak lenni* elméleti szinten? Két dolgot is, egyrészt magának a tananyagnak és a bemutatandó levéltári tárgyaknak, folyamatoknak kell érdekesnek lenniük, másrészt pedig a feldolgozás módjának. Ennek kiváló tanulásszervezési eszköze például a csoportmunka, az alapelveket tekintve pedig – a múzeumpedagógia „iránymutatását” elfogadva – az *élménypedagógia* a mérvadó. Ennek pszichológiai alapja, hogy viszonylagos biztonságérzés meglétével (szabályos ismétlődések), megfelelő feszültséget keltve (kaland, titok, illúzió) örömet kelteni (funkciógyakorlás, begyakorlott mozgások, csoportkohézió) a résztvevőkben.³⁴ Ez a három szempont talán elsősorban csupán a kisiskolás korosztálynál tűnhet fontosnak, de betartásuk esetén bármilyen korú személyeket be lehet vonzani a levéltár hatókörébe. Egybecseng ez a pszichológiában ma mérvadó Ryan–Deci-féle *önmeghatározási elmélettel* (1985/2000), amely kimondja, hogy három alapvető pszichológiai szükségletünk van, amely biztosítja a motivációnkat és a jól-létünket: *autonómia* (eldönthetem, mit teszek), *kompetencia* (megélem, hogy képes vagyok rá), *kapcsolat* (kapcsolódhatok eközben másokhoz).³⁵ A levéltár fontos előnye emellett, hogy pedagógiai tevékenységünk legtöbbször a *nonformális* oktatás körébe sorolható, tehát mentes az iskolai formalitás adta kötöttségektől – ennek fontossága pedig a jövőben növekedni fog.³⁶

A következőkben mindezeket figyelembe véve, a teljesség igénye nélkül két, véleményünk szerint előremutató vonulatot mutatunk be.

³² RÁCZ, 2013.

³³ BATALKA–TAKÁCS, 2008. 38., REISZ T., 2013. 85–86., Konceptió MOL, 2007.; Konceptió MNL, 2015.

³⁴ Vágola Éva előadása alapján GARADNAI, 2014. 89.

³⁵ RYAN–DECI, 2000.

³⁶ BOROSS–HERMANN–SOMFAI, 2013. 89., 91.; VÁGOLA, 2013. 61–62. (Az Európai Bizottság 2001. évi, Memorandum az életen át tartó tanulásról című dokumentuma nyomán)

A „munkáltató oktatás” fontosságára már a XX. század első felében is találunk utalást levéltári folyóiratban (!),³⁷ a mai gyakorlatból azonban talán a legjobb példa rá a természettudományos oktatásból vett felfedezettő és kutatásalapú tanulási stratégiával rokonítható *irányított kutatás*.³⁸ Ez Rácz Attila és a BFL értelmezésében azt jelenti, hogy 2-3 fős csoportokban (→kapcsolati szükséglet), különböző forrástípusokon át (pl. internetes térkép, internetes adatbázis, végrendelet), általában zárt, de néhol nyitott végű kérdések segítségével (→kompetencia- és autonómiaszükséglet) tártak fel egy, a századfordulós Budapestten történt mikroszintű esetet, amelynek azonban életmód- és társadalomtörténeti kitekintése is volt.³⁹ A program sikerességét gondos – a gyerekekkel közös – előkészítő munka biztosította, így az „előzetes ismereteket” elsajátítását a levéltárról, és a levéltári kutatómunka néhány eleméről.

E módszerben előremutató, hogy a komplexen átgondolt, megtervezett folyamat minden lépését a diákok végezték, s ez valóban élményt jelenthet a résztvevőknek. Még átgondoltabbá teheti a vizsgálódást, ha az egész „kutatást” valamilyen kérdés vagy hipotézis vezeti be, így ezt a végén újra elő lehet venni, hogy megválaszoljuk vagy alátámasszuk, esetleg cáfoljuk – így már valóban kutatásról lehet beszélni, és egyben a problémaközpontú gondolkodás fejlesztésére is lehetőséget ad.

Ahhoz, hogy minél szélesebb körből tudjon a levéltár megszólítani diákkorúakat és tanárokat, nem feltétlenül csak a történelem köréből kell vennie az ismeretanyagot, *tartalmi koncentrációra* kell törekednie. A levéltár sokféle módon, akár az anyanyelvi fejlesztéstől a környezettudatosságig, vagy éppen az informatikától a művészetekig, akár egyszerre több tantárgy „terepén” is be tud kapcsolódni az iskolai és iskolán kívüli fejlesztésbe. Nyugat-Európában a tantárgyi koncentráció már évtizedes jelenség, a magyar közoktatásban ez például a környezetismeret és a természetismeret tantárgy esetében mutatkozik meg.⁴⁰

Szintén a BFL-ben láthattunk erre példát az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gyakorló Gimnáziummal közös munka keretében. Itt két ötödikes osztály évi témahetét valósították meg, Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regénye köré építve, meghozzá úgy, hogy a diákok a digitalizált térképektől egészen a korabeli napilapok elkészítéséig jutottak a projekthét során.⁴¹

Itt tehát főleg a magyar nyelv és irodalom, valamint a történelem tantárgy integrációját láthattuk, de találhatunk példát a művészetek és a történelem integrációjára is, egy reneszánsz témahét keretében.⁴² Itt a humanista írásvetésen, missilis készítésen kívül még táncot is tanítottak a levéltárosok

³⁷ OLEXIK, 1937. 273.

³⁸ MAKÁDI–FARKAS–HORVÁTH, 2013. 100–144. (A kutatásalapú és a felfedezőes tanulási stratégia alkalmazása a földrajztanításban)

³⁹ RÁ CZ, 2013.

⁴⁰ MAKÁDI, 2005. 23.

⁴¹ RÁ CZ, 2013. 52–53.

⁴² RÁ CZ, 2013. 53–54.

Szép példa MNL Országos Levéltárában az *Apáti Anna Zita* és *Schmidt Anikó* által összeállított „*Utazjunk II. József nyomában*” című foglalkozás, amely a földrajzot és a történelmet összekapcsoló, oknyomozó feladatsorra épít és nemcsak hagyományos iratokkal, hanem korabeli térképekkel, fényképekkel is dolgozik.⁴³

Ezeknek a programcsomagoknak több tanulságuk is van: egyrészt, hogy a pedagógusokkal együttműködve hogyan lehet igényeket és lehetőségeket „találkozttatni”, másrészt pedig, hogy az iskolán kívüli világban tantárgyi bontás nélkül, koncentráltan jelen lévő tudástartalmakat hogyan képes leképezni egy levéltár – ez lesz a jövő pedagógiájának nagy feladata, amelyben néhány levéltár máris gyakorlatot szerzett.⁴⁴

A levéltárosok között máig tart egy vita a levéltár közművelődési szerepéről, ennek egyik aspektusa, hogy csupán eszköz-e a közművelődés a levéltáros és a közgyűjteményi munka hagyományos formáinak fenntartására vagy a tudományos és az igazgatási funkcióval egyenrangú feladat?⁴⁵ Ebben a hatályos törvény adhat eligazítást, ami kilenc tevékenységi kört jelöl meg a levéltárak számára feladatként, közülük hat tudományos, kettő igazgatási és egy közművelődési funkció.⁴⁶ Eszerint szükség van a levéltár társadalmi–kulturális szerepvállalására.

Érdeemes átgondolni a levéltári közművelődés, különösen a levéltár-pedagógia jövőjét: milyen lehetőségek vannak benne, hogyan lehetne eredményesebbé és jobbá tenni ennek művelését? A Magyar Nemzeti Levéltár közművelődési koncepciójában szereplő mellékletek mintájára⁴⁷ készített SWOT-analízis. A 1. mellékletben található táblázat a tudományterület és a levéltárakat befolyásoló belső (erőségek = **Strengths**, gyengeségek = **Weaknesses**) és külső (lehetőségek = **Opportunities**, veszélyek = **Threats**) tényezőket összegzi. Míg az utóbbiakra nincs közvetlen ráhatással a levéltár, az előbbieket képes befolyásolni. A következőkben ezek közül két témakört, a képzést–intézményesülést és a forrásteremtést kiemelve tárgyaljuk.

Honnan és hogyan kaphatnak pénzt a levéltárak fejlesztő munkájukhoz, különösen a levéltár-pedagógia esetében? Elsődleges a mindenkori fenntartó szerepe – ma a legtöbb nyilvános levéltár esetében ez maga az állam, egy-egy város önkormányzata vagy valamelyik egyház (illetékes szerve), ami biztosítja a levéltárak napi működtetéséhez, az

⁴³ <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/leveltarpedagogia>, elérés ideje: 2017. október 3.

⁴⁴ Nem elfoglaltságból kerültek elő az előző oldalakon csupán a BFL programjai, más levéltárak mintaadó programjai is lehetőséget kínálnának a vizsgálatra, itt voltak azonban jelen koncentráltan azok az elemek, amelyek véleményem szerint továbbgondolásra a leginkább alkalmasak. További értékes programokról esett szó a Levéltári Szemle eddig idézett 2013/4. számában, valamint a közelmúltban a BFL által, 2015. október 21-én megrendezett levéltár-pedagógiai műhelybeszélgetésen: <http://www.archivportal.hu/hu/blog/2015-evi-leveltar-pedagogiai-workshop/>. (elérés ideje: 2017. október 3.)

⁴⁵ BOROSS–HERMANN–SOMFAI, 2013. 90–91. (az esztergomi Balassa Múzeum munkatársának hozzászólása), GARADNAI, 2014. 91. (a cikkíró összegzése a 2014-es Közművelődési Kerekasztalról), RÓCZEI–TÓTH, 2009. 89–90. (Reisz T. Csaba a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2009. évi szakmai napján).

⁴⁶ 1995:LXVI. tv.

⁴⁷ *Koncepció MOL*, 2007., *Koncepció MNL*, 2015.

épületek fenntartásához és a bérköltségekhez szükséges összeget. A kultúrára szánt állami pénzek azonban már évek óta nem nőttek, ez a területi általános levéltárak összbevételét tekintve 2005 és 2010 között 14%-os visszaesést jelentett, 2011-re pedig újabb, 4 és 50(!)% közé eső fenntartói támogatáscsökkenést.⁴⁸ A fenntartói támogatás személyes kapcsolatoktól való függése nem ismeretlen a rendszerben, összességében pedig azt mondhatjuk, hogy nagyságrendileg a bevételek kb. 15%-a tartozik az „egyéb” kategóriába, tehát a nem közvetlenül a fenntartótól érkező pénzüsszegek közé.⁴⁹

Milyen lehetőségei vannak a levéltáraknak ennek a (jövőben egyre növekvő arányú) „tizenöt százaléknak” a beszerzésére? Elsősorban a következő módokon: a tevékenységéből keletkező bevétel révén, pályázati úton, valamint szponzorációs lehetőségek révén.

Egyrészt egyes levéltár-pedagógiai tevékenységekért a levéltárak pénzt kérhetnek,⁵⁰ bár ez legtöbbször az anyagköltséget, illetve az időarányos munkaköltséget sem fedezi, habár különböző kedvezmények beépítésével könnyen „üzletiesíteni” lehet ezt a tevékenységformát.⁵¹ Több lehetőséget kínál a múzeumok mintájára létrehozható „ajándékbolt típusú” bevételszerzés, mint például emléktárgyak, kiadványok árusítása akár a levéltárban, akár rendezvényeken, akár viszonteladók révén.⁵² Lehetőség lehet – megfelelő infrastruktúra, kiváltképpen előadóterem megléte esetén – különböző rendezvények befogadása és az ebből nyerhető bevételek. Fontosnak látszik a lehetőségek továbbgondolása, bővítése, az értékesítés formáinak szélesítése, további „üzleti” együttműködések kialakítása.

A levéltár-pedagógia finanszírozása történhet pályázatokból is. A pályázatíráshoz elengedhetetlen a (pályázatírói) szakmai felkészültség és a megfelelő időráfordítás. Az ehhez szükséges készségek, ismeretek elsajátítását érdemes lehet valamilyen intézményszerű formában segíteni, valamilyen képzés keretében – ennek előremutató példája a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2010-es kezdeményezése a „TÁMOP-os” levéltárak összefogására.⁵³ Ennek továbbvitele esetén, a szakmai vezetés lobbitevékenységével karoltva a közgyűjtemények és köztük a levéltárak „versenyképesek” lehetnek.⁵⁴

A harmadik lehetőség, a szponzoráció, ami gyakran nem általános jellegű, hanem egy-egy rendezvényhez, kiállításhoz, előadássorozathoz köthető. Itt fontos lehet a „szakmán kívüli” cégek bevonása is a versenyszférából. Ha egy kicsit távolabb lépünk és a közgyűjtemények egésze szempontjából vizsgálódunk, a *fundraising* hasonlóan fontos szerepet fog betölteni a múzeumok életében is.⁵⁵ A további bevételnövelésnek

⁴⁸ ERDÉSZ–HERMANN–KENYERES–MÓZESSY–MOLNÁR–TILCSIK–TYEKVICSKA–Á. VARGA, 2011. 24., 27.

⁴⁹ ERDÉSZ–HERMANN–KENYERES–MÓZESSY–MOLNÁR–TILCSIK–TYEKVICSKA–Á. VARGA, 2011. 27., 29.

⁵⁰ Pl. a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában egy-egy levéltári oktatási csomag megvalósítása 7000 Ft / 15 fő, fölötte személyenként 700 Ft. <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/pedagogusoknak>, utolsó elérés ideje: 2017. október 3.

⁵¹ Pl. Hűségprogram, Anyu–apu kedvezmény, esélyteremtés: REISZ T., 2013. 89–90.

⁵² Pl. BATALKA–TAKÁCS, 2008. 40.

⁵³ FÜLÖP, 2011. 72.

⁵⁴ Vö. RÓCZEI–TÓTH, 2008. 88. – Sajnálatos módon a pályázati lehetőségek az elmúlt években nagyon összeszűkültek.

⁵⁵ A Budapesti Történeti Múzeum esetében: FARBAKY, 2013. 2.

azonban elengedhetetlen feltétele a jogszabályi környezet alakítása,⁵⁶ amely azonban nem a levéltár hatáskörébe tartozik.

Hogyan lehetne a levéltár-pedagógiát „bevett” foglalatossággá tenni Magyarországon? Meglátásunk szerint három lépcsőfoka van ennek: a tudományos, a képzésbeli és az intézményi–jogi kanonizáció.

A tudományos kánonba való bekerülés azt jelenti, hogy elméleti és módszertani dolgozatok, segédkönyvek megírásával „rangot” kapjon a levéltár-pedagógia. Részleteiben már született ilyen irányú próbálkozás,⁵⁷ egészében azonban nem írták meg a témát a megfelelő külföldi levéltár-pedagógiai és hazai múzeumpedagógiai hivatkozások megtételével. Ennek előnye nemcsak a hazai „tudománnyá válás” lenne, hanem a fő használók, a levéltárosok (és a pedagógusok) praktikus segédletként forgathatnák – ahogyan erre van is igény.⁵⁸

Második lépés a képzési rendszerek felállítása. Itt egyrészt a felnőttképzés, másrészt pedig az egyetemi képzés kereteire gondolhatunk. A felnőttképzés esetében a múzeumpedagógiában láthatunk rá példákat: 30–60 órás, egy-kétnapos, főleg pedagógusoknak szóló továbbképzések keretében, amelyeket múzeumok vagy – fizetős szakokon – egyetemek végeznek.⁵⁹

Egy-egy továbbképzésnek otthont adhatna a levéltár – így a Magyar Nemzeti Levéltár egységei vagy akár Budapest Főváros Levéltára –, de egy-egy, pedagógiai képzéssel rendelkező egyetem is. Fontos meghatározni azt a kört, kiket várnak a továbbképzésre (levéltárosok? történelemtanárok? más szakokon végzett pedagógusok? múzeumpedagógusok?), és ennek alapján összeállítani a továbbképzés menetét.

A tanárképzés esetében a közgyűjteményi pedagógiához való kötődésnek nincsen nagy hagyománya, csupán a szabad kreditek terhére, választható tárgyként áll rendelkezésre múzeumpedagógiai kurzus, ezért valószínűleg a levéltár-pedagógiának is hasonló célt kell kitűznie.

A levéltárosképzés és a közművelődés kapcsolata Magyarországon a második világháború után kezdődött: az 1980-as évekre ez egy féleven át heti két órát jelentett.⁶⁰ Annál is inkább fontos a levéltárosok közművelődési képzése, mert – némi túlzással – a jövőben ebből fognak megélni: a németországi önkormányzati levéltárakban a munkaidő mindössze 15-20%-át tette ki a rendezés és a segédletkészítés, 25-30%-át a kutatók és a kutatási esetek, 50-60%-át pedig a történeti képzés és a közművelődés.⁶¹

Az ország felsőoktatási intézményei közül egyedül az ELTE indít levéltárosi mesterkurzust. Itt a történelem alapképzés (BA) levéltár szakirányán nem találkozunk közművelődési órára utaló jellel, a levéltári mesterszak (MA) keretében pedig két specializáció esetében szerepel egy *Kommunikációs ismeretek levéltárosoknak* című, kötelező

⁵⁶ RÖCZEI-TÓTH, 2009. 90. (Trostovszky Gabriella a profitorientált tevékenységek végzésének tilalmáról), *Koncepció MOL*, 2007., *Koncepció MNL*, 2015.

⁵⁷ VÁGOLA, 2013.

⁵⁸ GARADNAI, 2014. 86–87. (Ólmosi Zoltán – MNL – hozzászólása)

⁵⁹ TAKÁCS, 2013. 53–54.

⁶⁰ RÉFI OSZKÓ, 1983. 219.

⁶¹ LACZLAVIK, 2010. 16.

tanegység (LEVD14-467).⁶² Ez a kép talán még az 1980-as éveknél is hátrébb sorolja a közművelődést a levéltár szak palettáján, holott a levéltár törvényi kötelessége a kulturális életben való részvétel! Ha megnézzük a szintén a történelem alapszakból „elágazó”, történeti muzeológia MA-képzést, ott két, a közművelődéssel kapcsolatos, kötelező szemináriummal is találkozhatunk, 3-3 kredit értékben: „Látogatóbarát” múzeum és *A múzeumi ismeretközlés lehetőségei*.⁶³ Ezt a példát érdemes lenne követnie a levéltári képzésnek és egy vagy két, ehhez hasonló órát indítania – pl. *A levéltár társadalmi és intézményi kapcsolatai* címen (vö. a 2. melléklet 1. és 9. tanegységével), ahol a levéltár kiállítás-szervezési, levéltár-pedagógiai és más kapcsolatépítési lehetőségeiről esne szó, kiemelt témaként kezelve a megvalósult jó gyakorlatokat és az uniós pályázatok lehetőségeit.⁶⁴ Annál is inkább fontos ez a témakör, hiszen lehet, hogy a jövő levéltárosa ezzel fogja keresni kenyerét.

Ha a levéltár-pedagógia professzionálissá válik, akkor van esély a jogi és intézményi háttér átalakulására is, például a levéltár-látogatás beépítésére a tantervekbe, összességében pedig a közgyűjtemények nagyobb társadalmi megbecsülésére. A múzeumok ezen az úton ugyan előrébb járnak, ahogy az eddigiekben is láhattuk, de nincsenek igazán jó helyzetben. A 2012. évi Nemzeti alaptantervben a „múzeum” szó tizenkét-szer fordul elő, a Magyar nyelv és irodalom, az Ember és társadalom, Ember és természet, valamint a Művészetek műveltségterületnél, a történelem tantárgyhoz köthető kerettanterv mindössze két esetben, a holokauszt és a kommunista diktatúra tanításakor említi konkrétan a múzeum vagy más emlékhely meglátogatását, 5–6. osztályban pedig a múzeum iránti érdeklődés felkeltése pedagógiai célként kerül elő.⁶⁵ Igaz, a levéltár-pedagógia valószínűleg sikerként könyvelhetné el, ha akár ekkora szerepet kaphatna bármelyik tantervben.

Összefoglalva: miért fontos napjainkban levéltárak és iskolák kapcsolata, a levéltár-pedagógia? Ma a levéltáraknak nemcsak törvényi kötelessége a közművelődés segítése, hanem a fennmaradásukhoz is nélkülözhetetlen eszköz. Megfelelő társadalmi beágyazottság nélkül a működtetés megkérdőjelezhető. A különböző uniós pályázatok nemcsak feladatot, hanem lehetőséget is rejtnek magukban a levéltár-pedagógia számára. Segítik, hogy a levéltárak a XXI. században is életképesek, erősek maradjanak. Egy lépéssel közelebb juttat ahhoz, hogy a látogatóknak a levéltár ismerős helyként köszönjön vissza, hiszen volt, aki megmutatta nekik.

⁶² A levéltár MA képzési terve: http://www.btk.elte.hu/file/Leveltar_MA_2_verzio_4___1_.pdf, elérés ideje: 2017. október 3.

⁶³ A történeti muzeológia MA képzési terve: www.btk.elte.hu/file/torteneti_muzeologia_3_.doc, elérés ideje: 2017. október 3.

⁶⁴ Vö. RÓCZEI-TÓTH, 2009. 90. (Trostovszky Gabriella a sikeres közművelődési programok feltételeiről)

⁶⁵ A hatályos kerettanterveket a következő honlapról érhetjük el: <http://kerettanterv.ofi.hu/>, elérés ideje: 2017. október 3. A vonatkozó kerettantervek elérése: http://kerettanterv.ofi.hu/02_melleklet_5-8/2.2.04_tort_tars_5-8_u.docx, http://kerettanterv.ofi.hu/05_melleklet_5-12/5.2.05_tort_tars_5-12_u.docx, http://kerettanterv.ofi.hu/04_melleklet_7-12/4.2.05_tort_tars_7-12_u.docx, http://kerettanterv.ofi.hu/03_melleklet_9-12/3.2.05_tort_tars_9-12_u.docx

1. melléklet: SWOT-analízis a levéltár-pedagógia jövőjéről

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • lelkes munkatársak • néhány éves tapasztalat a pályázati rendszer, valamint az oktatási programcsomagok kidolgozása és megvalósítása terén • bővülő kapcsolatok az MNL integrációja és az oktatási intézményekkel való együttműködés révén, főleg vidéken 	<ul style="list-style-type: none"> • nincsen a levéltár-pedagógiának érdemi elméleti–módszertani háttere • a levéltárak viszonylagos társadalmi ismeretlensége, összefüggésben a PR-tevékenységgel • egyes helyeken infrastrukturális–technikai nehézségek
Lehetőségek	Fenyegetések
<ul style="list-style-type: none"> • EU-s pályázatok • széles körű külföldi elméleti és gyakorlati tájékozódás • további intézményi kapcsolatok kiépítése, akár külföldön is 	<ul style="list-style-type: none"> • forrás- és szakemberhiány • képzési hiányosságok a pedagógusok és a levéltárosok esetében egyaránt • elégtelen jogszabályi környezet (tantervi megalapozás, külső támogatók bevonása)

2. melléklet: Egy levéltár-pedagógiai szakirányú továbbképzés óra- és vizsgaterve

A képzésre pedagógusokat és levéltárosokat egyaránt várnánk, de egyes tanegységek a korábbi tanulmányok alapján elhagyhatóak (elfogadtathatóak) lennének. A tervezet az ELTE múzeumpedagógiai szaktanácsadó szakirányú továbbképzés óra- és vizsgaterve alapján készült.

Tantárgy	Félév; óraszám / kredit				Előfeltétel	Óratípus	Értékelés
	1.	2.	3.	4.			
1. Levéltárpedagógia	20/6 + 10 óra egyéni munka					Ea.	Koll.
2. Levéltár-tan és levéltártörténet	20/6 + 10 óra egyéni munka					Ea.	Koll.
3. A levéltárpedagógia módszertana	40/12 + 20 óra egyéni munka				gyenge: 1.	Szem.	Gyj.
4. Levéltári gyakorlatok 1.	30/6 + 20 óra egyéni munka						Gyj.
5. Tanulási-tanítási módszerek		20/6 + 10 óra egyéni munka				Ea.	Koll.

6. Pszichológia		20/6 + 10 óra egyéni munka				Ea.	Koll.
7. Kommunikáció, személyiségfejlesztés		20/6 + 10 óra egyéni munka				Gy.	Gyj.
8. Levéltári gyakorlatok 2.		40/8					Gyj.
9. Egyéni és intézményi együttműködések			40/12 + 20 óra egyéni munka			Ea.	Koll.
10. Levéltári adatbázisok			40/12 + 20 óra egyéni munka			Szem.	Gyj.
11. Levéltári gyakorlatok 3.: mikrotanítás			40/8 + 20 óra egyéni munka				Gyj.
12. Foglalkozások a levéltárban				20/6 + 10 óra egyéni munka	1., 2.	Szem.	Gyj.
13. Levéltári gyakorlatok 4.: mikrotanítás				40/8			Gyj.
Szakedolgozat				10 kredit			
Összesen óra/kredit	150/30	130/26	160/32	70/24		510/112	
Kötelezően választható tárgyak (két modul választása kötelező)							
		30/4		30/4		Gy.	Gyj.
14. Művészeti foglalkozások	30/4					Gy.	Gyj.
15. Interaktív kiállítások	30/4					Gy.	Gyj.
16. Írástörténeti foglalkozások	30/4					Gy.	Gyj.
17. Térképtörténeti foglalkozások	30/4					Gy.	Gyj.
Összesen óra/kredit	570/120						

A levéltári gyakorlatok esetében cél, hogy a hallgatók minél többféle típusú levéltárat és ezen keresztül minél többféle történeti korszak levéltári anyagait ismerjék meg, így a négy félév alatt, arra felkészít és alkalmasnak talált levéltáros-segítők mellett gyakorolja-

nak a Magyar Nemzeti Levéltárban (Országos Levéltár, megyei tagintézmény), egy városi levéltárban, egy állami szaklevéltárban és egy egyházi levéltárban. Megalapozott igény esetén (pl. állandó levéltári munkahely) ettől a felszástól el lehet tekinteni. Hasznos lehet a múzeumpedagógiai továbbképzéssel való együttműködés, különösen a pedagógiai–pszichológiai témájú tanegységek és a választható tárgyak tekintetében. Egy rövidebb, diplomát nem adó, hanem elsősorban továbbképzési jellegű, 120 órás képzéshez véleményem szerint az 1., 3., 9. és 12. számú tanegységek témái a legfontosabbak – utóbbi persze levéltári helyszínen, megfelelő gyakorlati részekkel kiegészülve.

Felhasznált irodalom

- 1995:LXVI. tv. Az 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. <http://net.jogtar.hu/> (Letöltés ideje: 2017. október 3.)
- 1997:CXL. tv. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. <http://net.jogtar.hu/> (elérés ideje: 2017. október 3.)
- BATALKA–TAKÁCS
2008 BATALKA KRISZTINA–TAKÁCS EDIT: Beszámoló a levéltáros egyesületek részvételéről a 2008. évi Múzeumok Majálisa és az Ünnepi Könyvhét Ráday utcai rendezvényeken. *Levéltári Szemle*, 58. évf. 2008. 3. sz. 38–41.
- BATALKA
2011 BATALKA KRISZTINA: A magyarországi levéltárak 2011. évi kulturális–közművelődési és tudományos tevékenysége. *Levéltári Szemle*, 61. évf. 2011. 4. sz. 77–87.
- BÉLAY
1972 BÉLAY VILMOS: A francia levéltárak közművelődési tevékenységéről. *Levéltári Szemle*, 22. évf. 1972. 2. sz. 111–113.
- BERTÉNYI
1985 BERTÉNYI IVÁN: A nemzetközi pecsétani bizottság 1985. évi velencei ülése. *Levéltári Szemle*, 35. évf. 1985. 275–278.
- BOROSS–HERMANN–SOMFAI
2013 BOROSS ISTVÁN–SOMFAI BALÁZS–HERMANN ISTVÁN: Beszámoló a Magyar Levéltárosok Egyesületének 2013. évi vándorgyűléséről. *Levéltári Szemle*, 63. évf. 2013. 2. sz. 84–93.
- CSEH–KÖRMENDY–NÉMETH–RÁDI–REISZ T.
2001 CSEH GERGÓ BENDEGÚZ–KÖRMENDY LAJOS–NÉMETH ISTVÁN–RÁDI PÉTER–REISZ T. CSABA: A levéltárak helye az információs társadalomban, a levéltári anyag informatikai feldolgozása. *Levéltári Szemle*, 51. évf. 2001. 1. sz. 4–36.
- CSOMBOR
2014 CSOMBOR ERZSÉBET: Iskola és oktatás az angliai levéltárakban: levéltárpedagógia, virtuális tanterem, oktatócsomagok *Levéltári Szemle*, 64. évf. 2014. 1. sz. 57–64.
- EMBER
1989 EMBER GYŐZŐ: Levéltári intézmények. *Levéltári Közlemények*, 60. évf. 1989. 2. sz. 181–198.
- ERDÉSZ
2013 ERDÉSZ ÁDÁM: Írás – forrás – történelem: közművelődési munka az MNL Békés Megyei Levéltárában *Levéltári Szemle*, 63. évf. 2013. 4. sz. 72–78.

- ERDÉSZ–HERMANN–KENYERES–MÓZESSY–MOLNÁR–TILCSIK–TYEKVICSKA–Á. VARGA
2011 ERDÉSZ ÁDÁM–HERMANN ISTVÁN–KENYERES ISTVÁN–MÓZESSY GERGELY–MOLNÁR LÁSZLÓ–TILCSIK GYÖRGY–TYEKVICSKA ÁRPÁD–Á. VARGA LÁSZLÓ: *A levéltárigy aktuális kérdéseit tárgyaló levéltári kollégiumi bizottság jelentése. Tervezet.* Budapest. mnl.gov.hu/download/file/37532, elérés ideje: 2017. október 3.
- ÉRSZEGI
1987 ÉRSZEGI GÉZA: A Rassegna degli archivi di stato 1985. évi évfolyama. *Levéltári Szemle*, 37. évf. 1987. 4. sz. 79–80.
- FALUS
2007 *Didaktika. Elméleti alapok a tanulás tanításához.* Szerk. FALUS IVÁN. Bp., 2007.
- FARBAKY
2013 FARBAKY PÉTER: *A közösségkapcsolati munka fejlesztése – elképzelések a Budapesti Történeti Múzeum látogatottságának növelésére.* Budapest. www.btm.hu/sites/dokumentumok/farbaky/kozkapcs_munka.docx, utolsó elérés ideje: 2015. november 1.
- FÜLÖP
2011 FÜLÖP TAMÁS: „Tantae molis erat...” Rövid helyzetjelentés a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár uniós pályázatáról. *Levéltári Szemle*, 61. évf. 2011. 4. sz. 71–74.
- FÜLÖP–MÁKOS–SZABÓNÉ
2013 FÜLÖP TAMÁS–MÁKOS JUDIT–SZABÓNÉ MASLOWSKI MADLEN: „Nytott levéltár – velünk élő múlt”: az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár történelmi programsorozata általános és középiskolás tanulók számára *Levéltári Szemle*, 63. évf. 2013. 4. sz. 55–60.
- GARADNAI
1995 GARADNAI ZOLTÁN: A vállalati és önkormányzati levéltárosképzés Franciaországban 1978–1992. *Levéltári Szemle*, 55. évf. 1995. 1. sz. 69–78.
- GARADNAI
2014 GARADNAI ZOLTÁN: Közművelődési kerekasztal a Magyar Nemzeti Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 64. évf. 2014. 4. sz. 80–91.
- HARASZTI
1994 HARASZTI VIKTOR: Levéltárosi szakmaképek és képzési szintek Németországban. *Levéltári Szemle*, 44. évf. 1994. 1. sz. 49–60.
- IVÁNYI
1965 IVÁNYI EMMA: Az essexi levéltár és az iskolai történelemtanítás. *Levéltári Szemle*, 15. évf. 1965. 1–2. sz. 310–320.
- JANCSÓ
1987 JANCSÓ ÉVA: Tanulmányúton Franciaországban. *Levéltári Szemle*, 37. évf. 1987. 1. sz. 68–76.
- KANYAR
1977a KANYAR JÓZSEF: A levéltárak és a történelemtanítás. *Levéltári Szemle*, 27. évf. 1977. 1. sz. 5–12.
- KANYAR
1977b KANYAR JÓZSEF: Országos konferencia Kaposváron az iskolák és a levéltárak együttműködéséről. *Levéltári Szemle*, 27. évf. 1977. 1. sz. 241–244.
- KÁLLAY
1986 KÁLLAY ISTVÁN: A levéltárosképzésről. *Levéltári Szemle*, 36. évf. 1986. 1. sz. 4–7.
- KATONA–KÖRMENDY–KEREKES–LAKATOS
2005 KATONA CSABA–KÖRMENDY LAJOS–KEREKES DÓRA–LAKATOS ANDOR: Internet és levéltár. *Levéltári Szemle*, 55. évf. 2005. 1. sz. 3–24.

- Konceptió OKM
2007 „A szolgáltató levéltár” stratégia koncepciója. Oktatási és Kulturális Minisztérium, 2007.
http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/szolgalt_leveltar_strat_konc_090616.pdf (elérés ideje: 2015. november 1.)
- Konceptió MOL
2007 *A Magyar Országos Levéltár közművelődési koncepciója 2008–2010.* [az MNL OL szí-
vességéből]
- Konceptió MNL
2015 *A Magyar Nemzeti Levéltár középtávú közművelődési koncepciója 2015–2019.* Budapest.
[az MNL OL szívésségéből]
- KÖRMENDY
1987 KÖRMENDY LAJOS: A Gazette des archives 1984. évi évfolyama. *Levéltári Szemle*,
37. évf. 1987. 1. sz. 63–67.
- KÖRMENDY
1996 KÖRMENDY LAJOS: Gondolatok a magyar levéltárosi mentalitás és identitás vonat-
kozásairól, 1945–1995. *Levéltári Szemle*, 46. évf. 1996. 1. sz. 33–43.
- KÜNSTLER
2005 KÜNSTLER FERENC: A levéltárak középtávú informatikai stratégiája és feladatter-
ve, 2006–2010. *Levéltári Szemle*, 55. évf. 2005. 4. sz. 3–19.
- LACZLAVIK
2010 LACZLAVIK GYÖRGY: Archivar. Zeitschrift für Archivwesen. (61. évf. 2008. 1–4.
füzet, 472 oldal). Hrsg. Landesarchiv Nordrhein-Westfalen. VdA – Verband
deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. *Levéltári Szemle*, 60. évf. 2010. 1. sz.
15–21.
- LEBLANCNÉ
1972 LEBLANCNÉ KELEMEN MÁRIA (=LEBLANC ZSOLTNÉ): Törekvések a középiskolai
történelemtanítás támogatására a Nógrád Megyei Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 22.
évf. 1972. 1. sz. 68–73.
- MAKÁDI
2005 MAKÁDI MARIANN: *Földönjáró. Módszertani kézikönyv gyakorló földrajz tanárok számá-
ra 1. Bp.*, 2005.
- MAKÁDI–FARKAS–HORVÁTH
2013 MAKÁDI MARIANN–FARKAS BERTALAN PÉTER–HORVÁTH GERGELY: *Tanulási-
tanítási technikák a földrajztanításban.* Budapest.
http://ttktamop.elte.hu/sites/ttktamop.elte.hu/files/tananyagok/tanulasi_tanitasi_tehnikak_a_foldrajztanitasban.pdf (Letöltés ideje: 2015. november 1.)
- OLEXIK
1937 OLEXIK FERENC: Oinas, A.: Archives and the teaching of history. (A levéltárak és
a történelemtanítás) Eesti Riigi Keskarhiivi toimetised – Acta Archivi centralis
Estoniae 5. Tartu, 1937. 112–120. *Levéltári Közlemények*, 15. évf. 1937. 273–274.
- PALOTAINÉ
2013 PALOTAINÉ SIMON ILONA: A múzeumpedagógia elméleti alapjai. *Múzeumpedagógi-
ai tanulmányok I.* Szerk. FOGHTŰY Krisztina–SZEPESHÁZYNÉ KURIMAY Ágnes.
Bp., 2013. 11–18.
- PINTÉR
2006 PINTÉR MARIANN: Beszámoló a nemzetközi levéltári gyakorlatról. (Párizs, 2005.
április 6. – június 15.) *Levéltári Szemle*, 56. évf. 2006. 1. sz. 58–67.
- RÁCZ
2013 RÁCZ ATTILA: TÁMOP gyermekfoglalkozások Budapest Főváros Levéltára szer-
vezésében: különös tekintettel az „irányított kutatás” program elemre. *Levéltári
Szemle*, 63. 2013. 4. sz. 48–54.

- REISZ T.
2013 REISZ T., CSABA: Community Culture and Educational Activities in the National Archives of Hungary, 2007–2012. *Atlanti*, 23. évf. 2013. 2. sz. 83–95.
- RÉFI OSZKÓ
1983 RÉFI OSZKÓ MAGDOLNA: Levéltárosképzés: tanácskozás 1982. november 8-án a Hadtörténeti Intézetben. *Levéltári Szemle*, 33. évf. 1983: 1–3. sz. 217–225.
- RÓCZEL-TÓTH
2009 RÓCZEL LÍVIA–TÓTH JUDIT: A Magyar Levéltárosok Egyesülete 2009. évi szakmai napja. *Levéltári Szemle*, 59. évf. 2009. 2. sz. 87–91.
- RYAN–DECI
2000 RYAN, RICHARD M. – DECI, EDWARD L.: Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development and Well-Being. *American Psychologist*, 55. évf. 2000. 1. sz. 68–78.
- SIMONKAY
2017 SIMONKAY MÁRTON: Levéltár és iskola a Kádár-korban. *Arma. A Colloquium Officiale IV. konferencia tanulmányai*. Szerk. KISS ALPÁR. Bp., 2017. [megjelenés alatt]
- Szolgáltató*
2009 *A „szolgáltató levéltár” stratégia koncepciója.*
http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/szolgalt_levelt_ar_strat_konc_090616.pdf (elérés ideje: 2017. október 3.)
- TAKÁCS–Á. VARGA
2001 TAKÁCS EDIT–Á. VARGA LÁSZLÓ: Megjegyzések a szakmai követelmények tervezetéhez. *Levéltári Szemle*, 51. évf. 2001. 2. sz. 3–50.
- TAKÁCS
2013 TAKÁCS ANETT: A művészeti nevelés jó gyakorlatai hazai múzeumokban – múzeumpedagógia, a pedagógusok nélkülözhetetlen eszköztára. *Gyermeknevelés*, 1. évf. 2013. 2. sz. 48–56.
- TOMA
1997 TOMA KATALIN: A levéltár szerepe a történelemoktatásban. *Iskolakultúra*, 7. évf. 1997. 10. sz. 96–99.
- VÁGOLA
2013 VÁGOLA ÉVA: A tanórán kívüli oktatás és az élménypedagógia pszichológiai, pedagógiai szempontjai és előnyei *Levéltári Szemle*, 63. évf. 2013. 4. sz. 61–71.